“Bakı, sən azadsan!” deyilən gündən 104 il ötür

Düz 104 il bundan əvvəl, 1918-ci il sentyabrın 15-də Bakının erməni-bolşevik işğalından azad edilməsi ilə XX əsr Azərbaycan tarixinin ən şərəfli səhifələrindən biri yazılıb. Həmin gün Nuru paşanın rəhbərlik etdiyi Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan korpusu Bakıya daxil olaraq şəhəri erməni-bolşevik işğalından azad edib. Beləliklə, həm Azərbaycanın müstəqilliyi təmin olunub, həm də ermənilərin və bolşeviklərin Bakı və ətraf rayonlardakı ağalığına son qoyulub.

Möhtəşəm Qələbədən sonra Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin paytaxtı sentyabrın 17-də Gəncə şəhərindən Bakıya köçürülüb və ölkədə dövlət quruculuğunun əsas mərhələsinə start verilib. Elə buradaca qeyd edək ki, o zaman Bakının azad olunması Azərbaycan-Türkiyə dostluğu və qardaşlığı zəminində müstəsna əhəmiyyət daşıyan təməl hadisələrindəndir. Osmanlı ordusu Bakının xilası üçün həyata keçirdiyi hərbi əməliyyatlarda 1130 şəhid verib. Azərbaycan növbəti dəfə müstəqillik qazandıqdan sonra hər il sentyabrın 15-də Bakıda, Şamaxı, Göyçay və digər rayonlarda ölkəmizin ərazi bütövlüyü uğrunda şəhid olmuş türk əsgərlərinin məzarları ziyarət edilir. Paytaxtın Şəhidlər xiyabanında qəhrəman türk əsgərlərinin xatirəsinə ucaldılmış “Türk Şəhidliyi” abidəsinin önündə anım mərasimi keçirilir.

...Bakını azad etmək istəyən türk ordusu şəhərə lap yaxınlaşmış və onu mühasirəyə almışdı. İqtidarda olan bolşeviklərin Şaumyanın liderliyindəki hökuməti – 26 Bakı komissarı çox çətin günlərini yaşayırdı. Şaumyan Çiçerinə göndərdiyi teleqramda cəbhədəki vəziyyətin get-gedə pisləşdiyini, Bakı Sovetinin sağçı qanadından bəzi qrupların ingilisləri dəvət etmək qərarına gəldiyini və şəhərin üzərinə hücum edən qüvvələrin nizami Türk ordusu olduğunu bildirərək, Rusiyadan təcili kömək göndərilməsini istəyirdi. O, Bakıdakı rus və ermənilər vasitəsilə türk olmayan xalqlara ünvanlanan vərəqələr yayaraq, onların milli hisslərini oyatmağa çalışır, əli silah tutanı cəbhəyə çağırırdı. Həyasızlıq o həddə çatmışdı ki, şaumyanlar Bakıya gələn türkləri düşmən sayırdı. Amma dost və qardaş türklər Bakıya girib düşmən erməni və bolşevikləri oradan kürüyüb atdılar.

Buna qədər bolşeviklərin lideri Lenin Qafqaz İslam Ordusunun Bakıya doğru irəlilədiyini bilincə, hər cür yola əl atırdı. Türklərə qarşı, Osmanlı dövlətinin müttəfiqi olan Almaniyadan yardım istəyirdi. Bakını itirməmək üçün avqustun əvvəllərində, o, almanlarla danışığa girdi. Danışıqlar nəticəsində 27 avqust 1918-ci ildə “Brest-Litovsk müqaviləsinə əlavə” adı verilən bir razılaşma imzalandı. Həmin sənədə görə, Almaniya Kür çayına qədər olan Azərbaycan torpaqlarının Sovetlərin tərkibində qalmasına kömək edəcək, bunun müqabilində Bakı neftinin yarısı ona veriləcəkdi. Eləcə də, Almaniya bu məsələdə üçüncü ölkənin müdaxiləsinin qarşısını alacaqdı. Müqavilə bağlanmazdan bir gün əvvəl Bakıda Şaumyan hakimiyyəti devrildi. Məhəmməd Əmin Rəsulzadə dövlətlərarası konfransa getdiyi İstanbulda Almaniya ilə Rusiya arasında bağlanan müqaviləni rədd etdi, hazırladığı protest notasını Almaniya və digər ölkələrin təmsilçilərinə verdi. Notada Qafqaz xalqlarının uzun illər rus əsarətində çəkdiyi acı dilə gətirilir, Bakının Azərbaycanın ayrılmaz bir parçası olduğunu tarixi, coğrafi və iqtisadi dəlillərlə izah edilirdi.

Ənzəlidən köməyə gələn ingilis ordusunun sayı ermənilərin gözlədiyindən az idi. Bakıda hakimiyyəti ələ almış Sentrokaspi diktaturası ən azı 20 min nəfərlik ingilis ordusunu gözləyirdi. Britaniyalıların Bakıya girməsi ermənilərin ürəyində ümid çırağı yandırmışdı. Türk ordusu tərəfindən dinlənilən telefon danışıqlarında onlar şəhəri nəyin bahasına olursa-olsun müdafiə edəcəklərini deyirdilər. Amma türk də türkdür ha! Haqq işi uğrunda canından keçər, uf da deməz! Bakıda da elə oldu.

Hünərvər Mürsəl paşa yerli ermənilərin danışıq üçün təmsilçi göndərmələri və şəhərin təslim olacağı təqdirdə heç kimin malına və canına xətər toxunmayacağı barədə təminat vermişdi. (Eynilə, indi Qarabağda qalan etnik ermənilərə də cənab İlham Əliyev tərəfindən belə bir mesaj verilib ki, Azərbaycan qanunlarına tabe olduqları təqdirdə burada qalıb yaşaya bilərlər). Həmin məktubun məzmunu Nuru paşa vasitəsilə Baş Komandan vəkili Ənvər paşaya da bildirilmişdi. Ənvər paşa isə ermənilərin Bakını qeyd-şərtsiz təslim edəcəkləri təqdirdə İrəvan bölgəsinə köçürüləcəklərini bildirmişdi.

Bakı ətrafında halqanı daraldan Türk Qafqaz İslam Ordusu Sumqayıt, Xırdalan, Qobu, Ələt, Heybət dəmir yolu, Maştağa istiqamətlərində mühasirəni yararaq şəhərə daxil olurdu. Şaumyanın Bakı Xalq Komissarları Sovetini əvəz edən “Sentrokaspi və Sovetlərin Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsi Rəyasət Heyətinin diktaturası” hakimiyyəti tərəfindən şəhərdən gəmi ilə qaçmağa çalışan 26-lar həbs edildilər və sonra Türkmənistanın Ağcaqum çölündə güllələndilər. Güclü həmlə ilə Bakının qərbindəki Qurd qapısı təpəsini ələ keçirən 13-cü Qafqaz alayı, saat 14.30-da artıq Bakını görə bilirdi. Düşmən birlikləri Qurd qapısını əldən verməmək üçün bir neçə cəhd etdi, ancaq hər dəfə də ağır itki verərək, geri çəkilməyə məcbur oldu. Şimal qrupu birlikləri 10-cu Qafqaz alayının 29-cu batalyonu Qurd qapısı təpəsi ilə Hacıhəsən kəndi arasındakı ərazidən hücuma keçmişdi. Dik yoxuşları çıxan türklər Salxana və Qışla yüksəkliklərini də qısa bir vaxt ərzində düşməndən təmizlədi. (Aydın məqsəd, saf amal naminə nə edilməz ki! Ondan düz 102 il sonra qəhrəman Azərbaycan əsgərlərini yalçın qayalıqlarla Şuşa şəhərinə qalxmadılarmı?).

Nuru paşa Mürsəl paşaya göndərdiyi əmrdə Bakının ələ keçiriləcəyi təqdirdə, qarətlərə yol verilməməsi, asayiş və əmin-amanlığın qoruna bilməsi üçün dərhal fövqəladə hal elan etmək, çaxnaşma və qətllərin qarşısını almaq, Xəzər dənizindəki gəmiləri dərhal ələ keçirmək barədə təlimat verdi.

Nuru paşanın əmri ilə Azərbaycan Ordusunun özəyini təşkil edən bir korpus yaradılması qərara alındı, həmçinin Qafqaz İslam Ordusunun 15-ci piyada diviziyası ilə qüvvətləndirilməsi baş tutdu. Şərq Orduları Qrupunun Komandanı Xəlil paşanın da Bakıya gələrək hücumda şəxsən iştirak etməsi qərarlaşdırıldı. Bu səbəbdən hücum zamanı nə erməni-bolşevik birləşmələri, nə də Ənzəlidən gəlmiş ingilis silahlı qüvvələri heç nə edə bilmədilər. (Baxın, həmin ərəfədə Rəsulzadənin İstanbuldakı Almaniya səfirliyinə etdiyi müraciətdə ”Bakısız Azərbaycan başsız bir bədənə bənzəyər” deməsi 2020-ci il noyabrın 8-də Şuşaya hücumdan öncə Azərbaycan rəhbərliyinin “Şuşasız Qarabağ olmaz” fikri ilə necə də eyniyyət təşkil edir!)

Beləliklə, əvvəlcə Bakının ətrafı düşməndən təmizləndi. Şəhərə əsaslı hücumun sentyabrın 13-dən 14-nə keçən gecə yarısı, Qərb istiqamətindən başlanması qərara alındı. Düşməni çaşdırmaq üçün də bəzi tədbirlər görüldü. Bakıya hücumun şimaldan ediləcəyi görüntüsünü yaratmaq üçün cəbhədəki ordunun böyük bir bölüyü 3 sentyabrdan etibarən Yanardağ və Binəqədi ətrafına yığılmışdı. (İkinci Qarabağ savaşında da eyni taktikadan istifadə olunduğunu fəxrlə xatırlayırıq). Bakı hökumətinin əlində olan təyyarələr, hücum başlanana qədər hər gün kəşfiyyat uçuşları keçirir və türk əsgərinin şimal bölgəsinə cəlb olunduğunu müşahidə edirdi.

Qərargahdan “İrəli!” əmri verilincə, gecənin qaranlığında Heybət–Biləcəri dəmir yolu xəttinə doğru irəliləməyə başladılar. Hədəfdə düşmənin birinci müdafiə xətti idi. 56-cı piyada alayı saat 01-də Şabanı–Bakı yolunun şimalından, 9-cu Qafqaz alayı isə bu yolun cənubundan hücuma başladı. Tapşırıq uğurla yerinə yetirildi, erməni, rus və ingilislərin birinci müdafiə xətti yarıldı. Bakı hücumunda qeyri-adi şövqlə döyüşən 56-cı alayın əsgərləri, komandirləri başda olmaqla Qurd qapısı cəbhəsindən qaçan düşmənə Bayıl həndəvərində daha bir ağır zərbə vurdu. 5-ci Qafqaz piyada diviziyasının uğurunun davamı kimi, Bakının Şimal cəbhəsindən hücuma keçən 15-ci piyada diviziyası da tapşırığı dürüst yerinə yetirdi. Nə bolşeviklər ciddi müqavimət göstərə bildilər, nə də Çanaqqalada türk əsgərinin hünərini görərək ağır məğlubiyyətə uğramış ingilislər. Ermənilərə verilən vaxt tamam olduqdan sonra, onlar silahları ilə birlikdə təslim olmağa başladılar. Zəfər yürüşündə Azərbaycan milislərinin gücündən də yetərincə istifadə olundu. Türklərin şəhərə girmək istədiyini görən ingilislər sübh tezdən gəmilərə minərək Bakıdan qaçdılar. Erməni – rus komandirləri ilə birgə şəhər rəhbərləri də dəniz səmtindən aradan çıxmağı nicat yolu bildilər.

Qafqaz İslam Ordusu Komandanlığına verilən raportlara görə, Bakının ələ keçirilməsində 17 erməni, 9 rus və 10 gürcü zabiti ilə birgə 1151 erməni, 383 rus, 4 ingilis və müxtəlif millətlərə mənsub olan 113 əsir alındı. Bakıda olan təxminən 5-6 min ingilis piyadası gəmilərlə Ənzəliyə yollanmışdı. Rus və ermənilərin əsas qüvvələri isə Mahaçqalaya tərəf üz tutmuşdular.

Nəhayət, türklərin Bakıya girməsi xəbəri, Hərbiyyə Naziri və Baş Komandan vəkili Ənvər paşaya 16 sentyabrda bildirildi. Nuru paşanın bununla bağlı şifrə teleqramı belə idi: “Allahın yardımı ilə Bakı şəhəri otuz saat davam edən şiddətli müharibədən sonra saat 9 radələrində zəbt edilmişdir. Bütün ordunun, xüsusilə minbaşı Fəhmi bəyin komandası altındakı 56-cı alayın qəhrəmanlığı təqdirəlayiqdir”. Həmin gün Nuru paşa Güzdəkdəki müvəqqəti Ordu Qərargahından hərəkət edərək, Bakıya daxil oldu. Komandirlər, əvvəlcə Qırmızı kazarmanın yaxınlığında təşkil olunmuş rəsmi keçiddə iştirak etdilər. Podpolkovnik Süleyman İzzət bəyin rəhbərlik etdiyi paradda şəhərdəki asayişi təmin edən 56-cı alaydan başqa, cəbhədə döyüşən hərbi qüvvələrin hamısı iştirak etdi. Nuru paşa Bakının qurtuluşu münasibətilə xalqa müraciət etdi (Tarix təkrar olunur. 2020-ci il dekabrın 10-da Bakıda təşkil olunan Zəfər paradı və ondan öncə paytaxt küçələrində türk mehmetciklərinin qələbə marşları oxuyaraq məşq etmələrinin hər kəsə unudulmaz təsir bağışlaması bir daha yada düşür).

Xatırladaq ki, Bakının işğaldan qurtarıldığı gün Qurban bayramına təsadüf edib – xalq iki bayramı bir yerdə keçirib. Günortadan sonra 19–36 yaş arasında olan azərbaycanlı qazi milislər bayram şərəfinə 4 günlük məzuniyyətə buraxıldılar. Bakının xilası şəhərdə əsl bayrama səbəb olub. Məşhur milyonçu-mesenat Hacı Zeynalabdin Tağıyev türk ordusunun şərəfinə indiki Dövlət Filarmoniyasının binasında təntənəli ziyafət təşkil edib. O, komandan Nuru paşaya və digər qəhrəman sərkərdələrə hədiyyələr təqdim edib...

İnişil Bakıda keçirilən Zəfər paradında Azərbaycan Prezidenti, müzəffər Ali Baş Komandanımız İlham Əliyev deyib: “Erməni faşizmi yenidən ayağa qalxarsa, nəticə eyni olacaq”. Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan isə Əhməd Cavadın, Nuru Paşanın və Mübariz İbrahimovun ruhlarının şad olduğunu söyləyərək, mübarizənin davam edəcəyini vurğulayıb.

Bəli, 104 il bundan əvvəl, 1918-ci il sentyabrın 15-də Nuru Paşanın rəhbərlik etdiyi Qafqaz İslam Ordusu və Azərbaycan korpusu Bakıya daxil olaraq şəhəri erməni-bolşevik işğalından azad edibər. Bu gün Türkiyə yenə də yanımızdadır, mənəvi yardımı ilə Qarabağdakı Zəfərimizə əvəzsiz töhfələr verib. Qələbədən bir müddət sonra tarixi Şuşa Bəyannaməsi imzalanıb. Dostlarımızın sevindiyi, düşmənlərimizin isə xar olduğu belə zəfər təntənələrimiz tariximizi şərəfləndirir.

Əli NƏCƏFXANLI,
“Xalq qəzeti”